

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-9>

НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НОТАРІАТОМ

Баранкова В. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Нотаріальна форма охорони та захисту цивільних прав має за завдання забезпечення охорони та захисту цивільних прав, а також запобігання виникненню судових спорів. Спрямованість нотаріальної діяльності на зменшення кількості цивільних справ, що вирішуються у судах, на надання стабільності та безконфліктності існуючим цивільним правовідносинам визначає й властиві для неї функції, однією з яких є функція надання правової допомоги [1, с. 125; 2, с. 82; 3, с. 265; 4, с. 209], що останнім часом набуває все більшого значення з декількох підстав.

По-перше, Конституція України (ст. 3) закріплює пріоритет прав людини і громадянина, проголосила, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ці важливі положення Конституції України реалізуються, зокрема, і через діяльність нотаріату. До суб'єктів надання правової допомоги нотаріат було віднесено і Конституційним судом України у рішенні від 16 листопада 2000 р. [5]

По-друге, обов'язки щодо сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав наближають українських нотаріусів до нотаріусів латинської школи, які беруть безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність як юридичні радники сторін, намагаючись виключити саму можливість появи правових спорів [6, с. 99–100]. Саме тому в країнах латинського нотаріату цей інститут розглядається як інститут превентивного правосуддя, що функціонує за принципом стародавніх римлян: коли працює нотаріус, судді відпочивають.

Функція надання правової допомоги чітко простежується у чинному законодавстві через закріплення відповідних прав та обов'язків нотаріуса у ст.ст. 4 та 5 Закону України від 2 вересня 1993 р. «Про нотаріат» (далі – Закон). Аналіз цих та інших статей чинного Закону дозволяє висувати, що надання правової допомоги проявляється у реалізації таких повноважень нотаріуса: з'ясування відповідності волевиявлення особи її діям та намірам (ч. 2 ст. 54 Закону), надання допомоги у виборі оптимального варіанту правочину, що, своєю чергою, полягає у роз'ясненні прав та обов'язків, відповідних законів та підзаконних актів, попередженні про наслідки вчинюваних нотаріальних дій (ст. 5 Закону), складанні проектів правочинів і заяв, виготовленні копій документів і витягів з них (ст. 4 Закону), витребування необхідних документів – доказів (ст. 46 Закону) тощо.

На відміну від суду, який розглядає законність правочину у випадках виникнення спору, за допомоги нотаріуса правочини укладаються, а юридичні договірні відносини виникають. При цьому нотаріус не є мовчазним свідком укладення цивільно-правових правочинів. Його покликання зовсім інше, ніж призначення суду при вирішенні цивільної справи, який не тільки не зобов'язаний, але й, за загальним правилом, не має права допомагати стороні шляхом роз'яснення її матеріальних суб'єктивних прав та обов'язків, а також форм та засобів їх реалізації. Суддя лише сприймає від сторін фактичний матеріал, що ними надається, і на підставі дослідження доказів постановляє рішення. Нотаріус же, навпаки, має стати безпосереднім учасником укладення правочину, бо зобов'язаний законом роз'яснювати кожній з його сторін суть і значення вчинюваного акту, а сам має переконуватися в тому, чи розуміють це сторони правочину і чи відповідає його зміст їх волі. У випадку, якщо при укладенні правочину відсутнє вільне волевиявлення, то немає й самого правочину. Таким чином, можна стверджувати, що нотаріус регулює волю сторін при вчиненні актів і його вплив на формування змісту правочинів є значно більшим, ніж це може здатися на перший погляд.

Нотаріус зобов'язаний визначати для фізичних та юридичних осіб законні шляхи та способи досягнення їх цілей і реалізації їх інтересів, давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій.

Роз'ясненню має передувати з'ясування дійсних взаємовідносин між заінтересованими особами та їх справжніх цілей. Наприклад, якщо одна сторона бажає придбати будинок або квартиру, а інша згодна на відчуження тільки за умови надання їй довічної матеріальної допомоги, то, з урахуванням цих обставин, нотаріус має посвідчити договір

довічного утримання, а не договір купівлі-продажу або дарування, як подекуди про це просять сторони.

Отже, завдання нотаріуса полягає у тому, щоб чітко з'ясувати дійсні взаємовідносини між сторонами, а також їх наміри. Сторони можуть нечітко уявляти собі зміст прав і обов'язків, ступінь їх забезпеченості, тому нотаріус зобов'язаний ознайомити заінтересованих осіб зі змістом відповідних положень закону, розтлумачити його, вказати, яким чином мають сторони оформити свої правові відносини. Він має також роз'яснити всім заінтересованим особам повно та вичерпно їх права, обов'язки, підказати найкращі способи забезпечення виконання зобов'язань контрагентом. Далі на підставі отриманої від нотаріуса інформації про обсяг своїх можливостей сторони вже самі мають вирішувати, якою мірою вони їх використовують. Скажімо, чи оберуть сторони, приміром, такі способи забезпечення, як застава або неустойка, залежатиме від їхнього розсуду, але важливо, щоб нотаріус попередив їх про надані законом можливості.

Крім того, у нотаріальному процесі існує інформація, роз'яснення якої є обов'язком нотаріуса. необхідно, наприклад, наголосити заповідачу, що у випадку існування на момент відкриття спадщини осіб, які входять до складу обов'язкових спадкоємців, вони отримають обов'язкову долю незалежно від змісту заповіту. При укладенні шлюбного договору тлумачиться порядок набрання ним чинності (п. 2.4 гл. 5 розд. ІІ Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України); при посвідченні договору найму житлового приміщення роз'яснюється сторонам зміст ст. 796 Цивільного кодексу України; при посвідченні договорів між подружжям, батьками дитини, а також особами, які проживають однією сім'єю, роз'яснюється зміст п. 4 ст. 77 Сімейного кодексу України; при посвідченні договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст п. 2 ст. 189 Сімейного кодексу України з одночасним зазначенням про це у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконанням одним із батьків свого обов'язку за договором., тощо.

При складанні проектів правочинів, довіреностей, заповітів нотаріус зобов'язаний, з'ясувавши справжні наміри їх учасників, документально зафіксувати волю останніх з урахуванням вимог чинного законодавства. І тут досить важливою є та обставина, що розробка форми нотаріальних документів є результатом не тільки (і навіть не стільки) вимог законодавця, скільки багаторічної практики нотаріату, що базується на положеннях закону і повазі до інтересів усіх суб'єктів права.

Одним із проявів функції сприяння фізичним і юридичним особам у реалізації їх прав та інтересів є повноваження нотаріуса щодо витребування необхідних документів. Інколи вважають, що, якщо для постановлення законного і обґрунтованого нотаріального акту недостатньо даних, наданих заінтересованими особами, нотаріус має сам витребувати від відповідних установ усі необхідні відомості. Цю думку не можна визнати правильною, бо ст. 42 Закону чітко вказує, що нотаріальні дії вчиняються після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів, тобто покладає обов'язок доводити обґрунтованість звернення за вчиненням нотаріальної дії шляхом пред'явлення певних документів – доказів на заінтересовану особу.

Таким чином, аналіз законодавства, що регулює нотаріальну діяльність, дозволяє стверджувати, що інститут нотаріату покликаний не тільки посвідчувати факти або фіксувати обставини, що мають юридичне значення, але й надавати суб'єктам правових відносин всебічну правову допомогу.

Література:

1. Ковалів М. В. Організація державної системи надання безоплатної правової допомоги / Ковалів М. В., Сопільник Л. І., Сопільник Р. Л., Єсімов С. С. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія : Право.* 2020. № 26. С. 122–127.

2. Польська О. М. Суб'єкти відносин безоплатної правової допомоги в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2016. № 2(99). С. 76–85

3. Федоренко Т. В. Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Право.* Вип. 20. Ч. П. Том 1. 2012. С. 263–266

4. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права.* 2011. № 4. С. 208–212. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11dmcptv.pdf>

5. Про офіційне тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича від 16 листопада 2000 р. No 13-рп/2000. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

6. Дякович М. М. Особливості правового статусу нотаріуса в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Право України.* 2020. № 9. С. 97–106